

Máté-Tóth András A remény emlékezése

Asztalt terítesz énnekem,
azok előtt, kik törnek ellenem.
(22. zsoltár – Sík Sándor fordításában)

Emlékezni gyűlünk össze rendszeresen, az Úr házába.²¹⁹ A családi körben, a rémképekkel teli magányban az emlékezet szomorúsága az úr. De elmegyünk, a szent hajlékba, hogy fájdalmunk mélységből ott kiáltunk a Magasságbelihez. Ott keressük a megnyugvást nyughatatlan lelkünkre, keressük a halk választ magunkba fojtott kérdéseinkre. Ebben a házban, ebben a közösségben, a gyászolók közös könyörgésében akarjuk meghallani Annak választát, aki megóvta Izsákot Ábrahám késétől és megóvta Sault Dávid dárdájától, de nem óvta meg a mi szeretteinket. Akit a túlélők bírósága joggal marasztalt el, mert nem tartotta meg ígéretét, s nem őrizte meg az ő nyáját. Miközben ide gyűlünk, hogy méltón megemlékezzünk a Shoá áldozatairól, akiknek arca egyre elhomályosul, vagy akiket csak családi krónikából ismerünk, vagy akiket egyáltalán nem ismertünk, csak a hozzátartozók iránti tiszteletből tekintünk így vagy úgy saját halottunknak. Elhunytjaink arca alig őrizhető meg attól, hogy a múlt homályába vesszen, s ugyanígy a Mindenható arcát is elfedik könnyeink és kétségeink. Kiáltva vonjuk kérdőre Őt a 12. zsoltár szavával: meddig fordítod el még arcodat?

Meddig feledsz, Uram, egészen el?
arcod tőlem meddig fordítod el?
Meddig forgassam fájdalmam lelkemben,
szívemben mindennapi gyötredelmem?
Meddig tolul fölém még ellenem?
nézz rám, hallgass meg, Uram, Istenem!

Világosítsd meg szememet, hogy halálos álom ne verjen,
ne mondja ellenségem: „Letepertem!”
Ne örüljenek ellenségeim, hogy összerogytam,
hiszen én bíztam irgalmasságodban.
Örvendjen szívem segítségeden,
Énekeljek az Úrnak, aki jót tett velem.

Tudatában vagyok annak, hogy nem zsidóként a Soá áldozatai előtt fejet hajtani mindig a kívülálló főhajtása marad. Igen, joggal érezheti bárki, nem tudom, miről beszélek, s valóban nem is tudhatom. Ám amint a sors engem nem zsidó családba helyezett, az Ő kifürkészhetetlen akaratából, ugyanúgy nem tehetett senki zsidó hitsorsos arról, hogy zsidó anya szülte. Innen, egy lépéssel a gyászolók mögött állva, az idegen imákat halkabban mormolva, osztozom a bánatban, és amennyire képes lehetek, próbálok e súlyos sors örökösei közé keveredni.²²⁰ A távolvalóság és a közellévőség terében Kertész Imre Soá-reflexióira támaszkodom.

²¹⁹ A szegedi zsinagógában 2015-ben elhangzott beszéd átdolgozott változata.

²²⁰ „A túlélés kényszere rászoktat, hogy amíg csak lehet, meghamisítsuk a gyilkos valóságot, amelyben fenn kell tartanunk magunkat, az emlékezés kényszere pedig rávesz bennünket arra, hogy valami elégtételt csempésszünk emlékeink közé, az önsajnálát balzsamát, az áldozati önfelmagasztalást. S

Az emlékezés kútba tekintés, s minél inkább belefeledkezik a szemlélő, annál inkább kell kapaszkodnia, hogy bele ne vesszen. A fájdalomba, az elveszítettek homályosodó arcába, a maró kínba, hogy miért ő és miért nem én, a hiány kínzó fájdalmába, s a törekvésbe, hogy ő legyen itt és ne én a mélységes fájdalommal, hogy ez a kín ne takarja el őt magát, akit annyira hiányolunk. Kínálkoznak kapaszkodók a hívónek, az Írásból, a nem hívónek a dacból és a hátha mégisből. Ám akár innen, akár onnan fellapozva, kicsipegetve, a legbiztosabb kapaszkodó a „nem hiába volt” tudata, meggyőződése, reménye, tapasztalata.

A Soá rettenetének áldozatai elsősorban azok, akik a haláltáborokban egészen eléggé áldozatok lettek. És azok, akik túlélői lettek e tragédiának, és egész életükben küzdöttek a pokolban szerzett élmények feldolgozásával. És mindezek közvetlen családjai és a tágabb rokonság. És azok a zsidók, akik oda kerülhettek volna, de nem kerültek, mert más országban, kontinensen éltek, mert voltak igazak, akik elbújtatták őket. A Soá a zsidóság tragédiája, mert a totális hatalom éppen bennük találta meg önmaga felmagasztalásának legmegfelelőbb közösségét. A totális diktatúra számára nem voltak és nincsenek személyek, csak típusok vannak, fajok, amelyek válogathatók, életre vagy halálra szánhatók. De a gyászban a diktatúra tárgyaiból újra személyek válnak, a sorstalanságra ítélték talán visszanyerik sorsukat és a számokkal jelöltek nevét újra szájára veszi az emlékező közösség. Az ismertek nevét és a feledésbe merültekét. Hogy minden áldozat visszanyerje emberi méltóságát, egyediségét, a nevet, amellyel szülei szólították egykoron és testvérei és pajtásai. Időlegesen elvehették az életet, az emberi mivoltot, de a leölésre szánt bárányok, a zsidóság áldozati báránykáinak mindnek újra mondja nevét az emlékező.

Ugyanakkor, a Soá másodlagosan mindannyiunk tragédiája és öröksége. Mindannyiunkra vonatkozik, mert benne valaminek a pusztulása jelent meg, amit Európának, európai értékrendszernek nevezhetünk. A gettóban és haláltáborokban az emberbe vetett hit és az Istenbe vetett hit vallott kudarcot.²²¹ Ezt követően már nem gondolkodhatunk és érezhetünk úgy, mint ennek előtte. „Ma már nyilvánvaló: a túlélés nem a megmaradtak személyes problémája, a holocaust hosszú, sötét árnyéka az egész civilizációra rávetül, amelyben megtörtént, és amelynek tovább kell élnie a történetek súlyával és következményeivel” (Kertész Imre 1992 *A holocaust mint kultúra*). Bár az *Endlösung* a zsidóságra vonatkozott, ami történt, mindannyiunkra vonatkozik. S amint nem volt tisztességes annak idején elfordítani a tekintetet az utcán a sárga csillaggal megjelöltektől, a Soára vonatkozóan csak a szembenézés lehet a tisztességes emberi magatartás.

A Holocaustot „világélmény”, európai trauma, nem gettósítható zsidó belüggé, csak a zsidó népre vonatkozó eseménnyé. „Végül is Auschwitz nem légtüres térben esett meg, hanem a nyugati kultúra, a nyugati civilizáció keretei közt, s ez a civilizáció épp úgy túlélője Auschwitznak, mint az a néhány tíz- vagy százezer, a világon szerte szóródott férfi és asszony, aki még látta a krematóriumok lángját és beszívta az égő emberi hús szagát. Ezekben a lángokban minden elpusztult, amit addig európai értékeként tiszteltünk, és ezen az etikai nullponton, ebben az erkölcsi és szellemi sötétségben egyedüli kiindulópontnak éppen az mutatkozik, ami ezt a sötétséget teremtette: a Holocaust” (Kertész Imre 2000 *A száműzött nyelv*).

amíg átengedjük magunkat a késői szolidaritás (vagy a szolidaritás látszata) langyos hullámainak, elengedjük fülünk mellett a hivatalos gyász-szónoklatok frázisai mögül kihallatszó valódi, s korántsem minden aggodalmat nélkülöző kérdést: hogyan szabaduljon meg a világ Auschwitztól, a Holocaust terhétől?” (Kertész Imre 1998 *Kié Auschwitz?*)

²²¹ „A Holocaustot kinyilatkoztatása ugyanis abban áll, hogy az értékválságból az értékek végérvényes visszavonásáig jutottunk el. A Sínai-hegyi kinyilatkoztatás az Auschwitzban történt megnyilatkozással érvényét veszítette”. (Kertész Imre 2001 *Mentés másként*. 2001. augusztus 6.)

A világ a Soát követően az emlékezés keresztjére szegeződött. A halálgár rettetének, a veszteség valódiságának tagadhatatlanságához. A túlélők, a ma élő zsidóság, s minden ma élő nem lehet túllépő, elfeledő, eltekintő.²²² A halálra való halálos emlékezet keresztjén feszül a világ személyes és közös emlékezete. Vágyik a feltámadásra, amely felmutatja a szenvedés értelmét és értékét, s közben folyamatosan el kell háritania az álmegeváltások ígéreteit. A feltámadáshoz ugyanis a keresztben keresztül vezet az út. Nem az eltekintés, hanem az odatekintés a megértés és megnyugvás elengedhetetlen feltétele.

A Soá tragédiája egybeköt zsidókat nem zsidókkal, hívőket, nem hívőkkel, és egybeköti a tetteseket az áldozatokkal is. Drámai módon teremt közösséget az európai emberiségből fajra, nemre, vallásra való tekintet nélkül. Amikor megemlékezünk, személyes és közvetlen emlékezéssel, s szemünket nem fordítjuk el a sorstalanok sorsától, akkor vállaljuk azt a folyamatot, ami az utódok kötelessége, hogy mégse lehessen sikeres az eltervezett népiptás, hogy mégis lehessen az embert valamiképpen újra embernek nevezni és az Istent valamiképpen mégis megszólítani. A Soá emlékezete hidat ver azok között, akik egykor a diktatúra eszelősen tökéletes gépezete révén egymástól távolra kerültek. Ez az újra épült, folyamatosan építendő, megóvandó emlékezet-közösség szavai mellett elsősorban a tetteivel képes fenntartani az áldozatok emlékét. „A holocaustnak ugyanúgy megvannak a szentjei, mint akármelyik szubkultúrának; s ha fennmarad a megtörténtek eleven emléke, akkor nem a hivatalos szónoklatok, hanem a tanúságtevő életek révén fog fennmaradni” (Kertész 1992 *Holocaust mint kultúra*). A Soá emlékezete arra szólít bennünket, hogy újra kezünkbe vegyük a Szentírást és a görög tragédiákat és újra elkezdjük építeni azt, amit ezekből építve európai kultúrának nevezhetünk, amely újra megalapozhatja a minőségi emberi együttélést és talán alkalmassá teszi Európát arra, hogy elkerülje valamely nép vagy népcsoport áldozattá tételének folyamatos kísértését.²²³

Az istentiszteleten felhangzik a kaddis, a gyászolók győzelmének imádsága. Kaddis imádság dicsőít – nem azért, mert úgy éreznék, hogy már meg lennénk vigasztalva, nem mintha már begyógyultak volna a sebek, amiket a tragédia ütött szívünkön, a családunkon és népünkön, de tovább is kell tekintenünk, amit mélyre hatóan tönkre tett az európai kultúrán, az emberség alapértékeinek rendszerén. Nem ezért imádkozunk kaddist, a Mindenhatót dicsőítve, mert biztosak lennénk abban, hogy meghallgatásra találunk, mert eloszlottak volna belőlünk a hit és a vallás kétségei. És nem is azért, mert mindannyian ismernénk, vagy könyv nélkül tudnánk idézni a kaddis pontos szövegét. Nem a bizonyosságból és a tudásból, nem a hitből és a vallásosságból emeljük tekintetünket az ég felé és próbáljuk közösen elmorzsolni, eldadogni az Ég Urát áldó imát. Nem erőből, hanem gyöngeségből fohászkodunk, törékeny, botló nyelvünkkel. Nem a meglévő bizonyosságból, hanem a hiányzó és remélt bizonyosságból vesszük a bátorságot megszólítsuk Őt.

²²² „végiggondolni anélkül, hogy az ember el ne kezdjen hinni holmi földöntúli rendben, gondviselésben, metafizikai igazságtételben: vagyis anélkül, hogy az ember el ne kezdje áztatni magát, s így zátonyra ne futna, tönkre ne menne, el ne veszítené mélységes és gyötrelmes kapcsolatát a milliókkal, akik elpusztultak, és sosem ismerhették meg az irgalmat” (Kertész Imre 2000 *A száműzött nyelv*).

²²³ „Érték a holocaust, mert felmérhetetlen szenvedések révén felmérhetetlen tudáshoz vezetett; és ezáltal felmérhetetlen erkölcsi tartalék rejlik benne. ... Ha a holocaust mára kultúrát teremtett – mint ahogyan ez tagadhatatlanul megtörtént és történik –, irodalma innen: a Szentírásból és a görög tragédiából, az európai kultúra e két kútforrásából merítheti ihletét, hogy a jóvátehetetlen realitás megszüljön a jóvátételt: a szellemet, a katarzist” (Kertész Imre 1992 *A holocaust mint kultúra*).